

Коростильов Геннадій Леонідович, аспірант кафедри філософії
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут», Україна
e-mail: genak280363@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5736-0507

ГЕНЕЗА ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКОВОЮ СПРАВОЮ В ДОМОДЕРНИЙ ПЕРІОД: ФІЛОСОФСЬКО-КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена філософському аналізу тисячолітнього розвитку військової науки, її стратегії і тактики, розвитку військового управління та його принципів, функцій від Стародавніх часів до Модерну. Автор підкреслює, що в розвитку військового управління здійснюється переформатування його основних принципів: одні стають найбільш важливими, інші втрачають свою важливість і стають над другорядними.

Ключові слова: *філософія військового управління, принципи, функції та методи військового управління, військова справа, техніка, військове мистецтво.*

Постановка проблеми. На основі розгляду основних принципів, функцій, методів військового управління потрібно простежити історію їх появи, зосередившись на генезі їх формулювання, зробити спробу відокремити їх як самостійних філософських понять й поставити наголос на необхідності філософського бачення принципів військового управління. Автор доводить необхідність дослідження філософії військового управління як самостійного напрямку, спираючись на матеріалістичну діалектику з використанням загальнонаукових методів аналізу, синтезу й логічного моделювання, на компаративістський підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи основні аспекти філософського осмислення військового управління ми можемо говорити, що основні закони, принципи, функції й військові управлінські рішення були сформовані ще в Стародавні часи та продовжують еволюціонувати до теперішнього часу. Це підтверджується військово-філософськими працями таких стародавніх філософів війни, полководців, державних діячів, як Сун-Цзи [1], У-Цзи [2], Ксенофонт [3], Полібій [4], Вегецій [5], Юлій Цезар [6], Нікколо Макіавеллі [7, 8] та інших. Також до уваги були взяті праці сучасних вітчиз-

няних дослідників, зокрема, В. С. Полікашина [9; 10], О. В. Полікашина [10], М. П. Требіна [11, 12], В. В. Богуцького [13], Є. І. Григоренка [13], М. М. Тищенко [13], С. М. Мельника [14], С. Ю. Полякова [9; 10; 15] та інших авторів.

Мета статті – проаналізувати генезу принципів військового управління, подати чіткий понятійний ряд основних функцій, методів управління, показати, як із змінами соціального характеру й досягненням науки та військових технологій того часу принципи військового управління змінюються, додаються нові й переформатуються застарілі. Автор ставить за мету збагатити інструментарій військового менеджменту за рахунок звернення до філософських джерел.

Виклад основного матеріалу.

Зародження та розвиток військового управління в Стародавньому Китаї.

Традиційно першим теоретиком військового управління прийнято вважати полководця Сун-Цзи, який у праці «Мистецтво війни» сформулював найважливіші принципи військового будівництва, такі як єдиноначальність і сувора військова дисципліна, дії невійськовими методами, оптимальність, привентивність, скритність, комплексність, законність, мотивація та головний удар. Він писав: «Якщо військо підпорядковується єдиній владі, діє узгоджено, командири та воїни виконують накази в бою, то немає такого супротивника, який міг би протистояти, немає такого бойового порядку, який міг би встояти» [1, с. 34]. За Сун-Цзи, головними рисими військового управління є: моральний стан суспільства та порозуміння між владою та народом, що є вирішальним для ведення війни; талант і підготовленість полководця; організація та навченість військ; підтримання дисципліни з розумним співвідношенням нагород і покарань; знання театру бойових дій і правильний вибір пори року [1, с. 6–8].

За цими первинними принципами військового управління командири володіють усією повнотою розпорядчої влади стосовно підлеглих, несуть повну відповідальність за всі аспекти життя й діяльності військ. Су-Цзи приділяв належну увагу навчанню армії (принцип всебічної навченості війська). Вищий ступінь давньокитайського військового управління – перемогти противника без бою, шляхом порушення його планів та розладнання його союзів, а найкраще – дипломатичними заходами (принцип дії невійськовими методами). Було сформульовано й принцип мінімізації (проведення військових операцій за нетривалий час, мнімальною кількістю військ), бо «тривала війна веде до виснаження господарства, слід прагнути до швидкої перемоги». На війні дуже багато залежить від швидкості дій, яка дає елемент раптовості, що в подальшому набуло характер принципу організації й оптимізації ведення бойових дій: «Слід намагатись захопити те, до чого ворог ще не наблизився, руха-

тись шляхами, про які він не підозрює» [1, с. 52]. Невід'ємним елементом військового управління є адекватна оцінка противника, виявлення його переваг і вразливих місць – функція аналізу та функція прогнозування.

Сун-Цзи відзначав, що між політичною системою держави, психологічними особливостями населення й станом війська існує пряма залежність, з'ясувавши яку можна отримати перемогу. Він вводить закон єдності та цілісності системи військового управління та держави, виокремлюючи п'ять критеріїв цього єднання: 1) «шляху» (одностайності народу та верхів) – закон єдності та цілісності системи військового управління; 2) «неба» (відповідності часу) – сучасна функція плановості; 3) «землі» (відповідності місцю) – сучасні функції прогнозування й аналізу; 4) «полководця» (правильного керівництва) – сучасний принцип лідерства; «сінь» та гуманістю – «жэнь») – сучасний принцип об'єктивності та функція мотивації; 5) «закону» (організованості та дисциплінованості) – сучасний принцип суворості військової дисципліни, принцип законності та функція організації [1, с. 5].

У китайській історії управління військом не менше значення мав «Трактат про військове мистецтво» У-Цзи [2]. Він писав, що «на основі вивчення досвіду минулого визначається майбутнє» у веденні війни. Спираючись на таку тезу, йому вдасться описати функції і принципи військового управління: функцію аналізу, функцію прогнозування, функцію планування та принцип науковості. Одним з найважливіших принципів він вважає морально-психологічний [2, с. 137]. У-Цзи намагається показати, що боєздатність війська залежить від моральних якостей та дисципліни (принцип суворості військової дисципліни), «...коли віддають накази та розпорядження і люди їх ревно виконують, коли піднімають військо, ведуть за собою безліч людей і з запалом б'ються; коли зкрещують зброю, ударяють мечем об меч і люди вмирають з радістю...» [2, с. 134]. Він каже, що військо перемагає не чисельністю, а організованістю та дисциплінованістю. В основі управління військом, за У-Цзи, лежить принцип «церемонії та заохочення» (сучасна функція мотивації) і «принцип справедливості» (сучасний принцип законності).

Велику увагу приділяє У-Цзи функціям, методам і військовим управлінським рішенням, виділяючи їх в окремі категорії військового управління. Однією з найважливіших функцій він вважає функцію аналізу (всебічної та правильної оцінки противника). Також автор поділяє військові управлінські рішення на дві основні фази: фазу підготовки та прийняття рішення та фазу організації виконання рішення, чим доводить зв'язок цієї категорії з функцією та методом організації ведення дій (надає вісім правил, коли можна вступати в бій, і шість правил, коли не можна). Рішення полководець повинен приймати з урахуванням «співвідношень сил, характеру місцевості, а також положення своїх військ і військ противника» [2, с. 15]. У трактаті «Вчення про полко-

водця» він пише: «...полководцем може бути лише той, хто знає чотири пружини: духу, місцевості, дії та сили...» [2, с. 115], тобто обов'язкові якості полководця – це авторитет, чесність, гуманність і хоробрість (ця ідея перетинається із сучасним принципом лідерства та принципом єдиноначальності та зворотнього зв'язку) [2, с. 114–121]. Він вимагає виявляти сильні та слабкі сторони противника, обговорює принципи управління за рахунок стратегії й тактики. Трактат У-Цзи фактично є доповненням трактату Сунь-Цзи, але У-Цзи деталізував і поглибив багато питань, які в праці Сунь-Цзи були лише порушені.

Таблиця 1

Військове управління Стародавнього Китаю (V–III ст. до н.е.)

Автор	Сун-Цзи (453–403 р.р. до н. е.)	У-Цзи (400–350 р.р. до н. е.)
Праці	«Мистецтво війни»	«Трактат про військове мистецтво»
Соц. устрій	Епоха рабовласництва	
Принципи ВУ	<ul style="list-style-type: none"> – єдиноначальності; – суворої військової дисципліни; – всебічної навченості війська; – дії невійськовими методами; – мінімізації; – морально – психологічній; – концентрації сил та головного удару; – лідерства; – об'єктивності; – законності; – науковості. 	<ul style="list-style-type: none"> – науковості; – єдиноначальності та зворотнього зв'язку; – суворої військової дисципліни; – морально – психологічний; – всебічної навчаності війська; – всебічного забезпечення війська; – лідерства; – законності; – головного удару та концентрації сил на основному напрямку.
Функції ВУ	<ul style="list-style-type: none"> – оптимізації; – планування; – прогнозування; – аналізу; – мотивації. 	<ul style="list-style-type: none"> – прогнозування; – аналізу; – планування; – мотивації.
Методи ВУ	<ul style="list-style-type: none"> – організації; – скритності. 	<ul style="list-style-type: none"> – організації; – скритності; – аналізу (всебічної та правильної оцінки противника; вісім правил, коли можна вступати

		в бій; шість правил, коли не можна вступати в бій).
Військово – управлінські рішення	*	– увів нову категорію ВУ: військово управлінські рішення: – фаза підготовки рішення; – фаза прийняття рішення.
Технології	Великий внесок у технічний прогрес людства зробив середньовічний Китай, де були винайдені порох, папір, друкарство та компас (чотири великі винаходи).	
Зброя	– шаолинський шест; – обоспільногострий меч «удан»; – важкий захисний одяг – «залізний панцир»; – списи правостороннього та лівостороннього хвату; – меч із зігнутим лезом «Дао»; – гнучка зброя: «Лісінчуй», «Шенбяо», «Фейчжуа»; – попередниками вогнепальної зброї були різного роду «вогнети», відомі як «хо – пао».	
Досягнення	– першим сформулював найважливіші принципи військового будівництва.	– деталізував і поглибив багато питань, які у праці Сунь-Цзи були лише порушені; – поділив тактику та стратегію на дві різні категорії ВУ; – поділив тактику на дві категорії – наступ та оборону.

Отже, основні принципи, функції, методи прийняття рішень військового управління були закладені ще в Стародавньому Китаї та залишаються незмінними у своїх базових поняттях і до теперішнього часу (таблиця № 1).

Треба додати, що всі військові трактати характеризувалися філософським підґрунтям, «військові теоретики завжди звертались до аналізу розвитку війни і військового управління у зв'язку з розвитком технологій і техніки, а їхній взаємозв'язок приймав різні форми» [16, с. 2].

Про розвиток військової справи в Стародавній Греції та Римі.

Філософи Стародавньої Греції та Риму також мали великий вплив на розвиток військово-теоретичної думки того часу. Розвиток організації армії, озброєння й способів ведення бою змушували греків аналізувати й узагальнювати ці явища. Одним з головних принципів військової справи став принцип науковості. На той час наука і техніка перебували на початковому ступені розвитку (науку того часу було б вірним визначити як протонауку, або переднауку). Незважаючи на те, що наука тільки зароджувалась, грецькі мислителі висунули на обговорення й намагалися вирішувати питання філософії війни, стратегії й тактики, питання військового управління (комплектування, озброєння й організація армії, виховання й навчання, бойові порядки та інше).

Так, питання військового управління Ксенофонт аналізував у військово-історичних працях «Відступ десяти тисяч», «Історія Греції» і «Кіропедія». В останній автор виклав принципові засади комплектування, організації, озброєння, виховання й навчання військ, а також основи окремих положень тактики, відокремлюючи стратегію від тактики [3, с. 65]. Велике місце в роботах Ксенофонта займають питання виховання й навчання бійця. Навчанням, зазначав Ксенофонт, підтримується фортеця тілесна, суворим дотриманням військового порядку множитья сила духовна [3, с. 84]. На думку Ксенофонта, порятунок армії – у дисципліні, яка заснована на постійній турботі про підлеглих. Приділяв Ксенофонт увагу й питанням бойової підготовки військ: «Щодня він зі своїми найманцями влаштовує військові вправи, причому як під час цих вправ у гімнастиці, так і під час військових тренувань сам йде попереду війська в повному озброєнні» [3, с. 127]. Існує програма цілого курсу античної тактики, основи якої Ксенофонт роз'яснює на конкретних історичних прикладах у «Грецькій історії» та зазначає, що у військовому мистецтві найголовніше полягає в умінні воєначальника діяти згідно з обстановкою й вибором моменту удару: «Лови всіляко для нападу такий час, коли він знаходиться у стані розгубленості, а твоє військо буде налаштовано до бою; коли він буде без зброї, а ти зі зброєю в руках; коли він буде спати» [3, с. 129]. Ксенофонт згадував і про кінноту, роль якої як нового роду військ зростала. Його праці були узагальненням військової теорії IV ст. до н. е. та зіграли важливу роль у розвитку військового управління стародавніх греків. Ксенофонт продовжує розвиток принципу головного удару або концентрації зусиль, але на більш високому рівні озброєння того часу [3, с. 224]. Також у розвиток військово-теоретичної думки внесли свій доробок Демокрит, Еней і Аристотель.

Військове мистецтво стародавньої Греції стало новою сходинкою в розвитку військового управління рабовласницького періоду війн. Перш за все, необхідно відзначити, що у висвітленні багатьох питань військового мистецтва науковці Стародавньої Греції наголошували на практичному характері опису війни та лише наприкінці II–III ст. н. е. з'являється схильність до обґрунтування принципів військового управління з погляду науки того часу. Вони вперше починають звертати увагу на науковість цього питання, а в розумінні стратегії й тактики спостерігалися переважно наївно-матеріалістичні погляди та наявність елементів діалектики. Армія Давньої Греції мала чіткі організаційні форми, що вигідно відрізняли її від армій держав стародавнього Сходу. Загальна характеристика стратегій греків того часу – поєднання дій сухопутної армії та флоту.

У римській період розвитку античної філософії тривали великі війни, що знайшло своє відображення в працях таких філософів, як Полібій, Аппіан, Арріан, Фронтін, Вегетій, Юлій Цезар. Полібій перший намагався викласти

у взаємному зв'язку військову теорію Греції, Македонії, Малої Азії, Сирії, Єгипту, Карфагену та Риму. Він досліджував переваги й недоліки тих чи інших бойових порядків, тактичні прийоми, способи ведення війни різних армій, насамперед римських [4, с. 312]. Аппіан зробив опис полководницької діяльності Македонського і його бойового досвіду [17, с. 116].

На нашу думку, починати аналіз давньоримської літератури з цього питання треба з праць Секста Юлія Фронтіна. З численних його праць до нас дійшла лише одна – «Стратегеми», в якій викладено 587 повчальних прикладів з діяльності відомих полководців минулого, за якими їхні нащадки мають навчатися різним «військовим хитрощам» [18], які Фронтін систематизував за послідовністю розгортання військових дій. Необхідними умовами підготовки бою та забезпечення успіху Фронтін вважав збереження в таємниці своїх планів і розкриття планів противника; чітку організацію воєнного походу; дії відповідно за обставинами; безперервне поповнення армії спорядженням; зосередження своїх сил і розпорошення сил противника; підвищення моральної стійкості свого війська. Успіх у бою, за його словами, забезпечується правильним вибором часу та місця для бою, доцільною побудовою бойового порядку й дезорганізацією рядів противника, організацією засідок, приховуванням своїх невдач і рішучим відновленням порушеного бойового порядку. Вдалих бій необхідно завершити поразкою супротивника.

Також велике значення набули праці Флавія Веґеція, який, вивчивши бойовий досвід минулого, написав працю «Стислий виклад військової справи» [5]. У подальшому праця набула характеру статуту давньоримської армії. Веґецій був першим і єдиним з військових письменників давнини, який спробував систематизувати накопичені знання з усіх відомих галузей військової справи. У чотирьох невеликих розділах його праці висвітлюються питання комплектування, організації та навчання армії, ведення війни й бою, а також питання військової історії, адміністрації та військової педагогіки [5]. З текстів Веґеція ми дізнаємося про те, наскільки ретельно греки й римляни ставилися до оплати ратної праці воїнів: «... вояк, котрий знав, що його гроші лежать у табірній касі, не помишляв про дезертирство, більше турбувався про свої знамена й за них у бою бився набагато хоробріше», а це – сучасна функція мотивації» [5, с. 2667]. Веґецій також сформулював методи ведення сухопутної та морської війн, уперше заявив про необхідність реорганізації армії, узагальнюючи бойовий досвід.

Юлій Цезар у «Записках про галльську війну» виклав погляди на ведення війни й бою. Він висловив низку цінних теоретичних положень про взаємозв'язок політичної, економічної та військової обстановки та стратегії, розвинув розуміння й практичне здійснення принципу нерівномірного розподілу сил, їх зосередження на обраному напрямку, тобто сформулював принцип

головного удару та концентрації сил; обґрунтував необхідність створення резерву, що було тоді новим явищем в управлінні військами, підкреслив важливість раптовості й ініціативи у веденні військових дій [6, с. 171].

Підсумовуючи військову-теоретичну спадщину Стародавньої Греції та Римської імперії можна сказати, що науковці того часу узагальнили досвід війн, спираючись на теоретичні роботи стародавніх авторів, особливо на праці Полібія й Веґеція. Останній уперше систематизував усі військові знання і назвав це «мистецтвом війни» в широкому значенні. Саме Веґецій підсумував розвиток військової думки рабовласницького суспільства, чим став активно впливати на твори пізніших теоретиків. Римляни й греки вірно сформулювали функції, методи й принципи стратегічних і тактичних дій армії, розумно підходили до вирішення питань наступу й оборони, маневрування, підкреслюючи при цьому на необхідності всебічного розгляду обстановки (співвідношення сил, рівень підготовки військ, сильні й слабкі сторони супротивника, характер місцевості, клімат тощо), рекомендували ретельно вивчати противника, використовувати раптовість для завдання удару, застерігали від шаблону, ставили й вирішували питання комплектування, організації та постачання армій, навчання та виховання військ, управління, підготовки командних кадрів.

Філософія середньовіччя та Відродження про принципи військового управління.

На території Західної Європи у V–VI ст. почали формуватися армії нового типу, класичним зразком європейської армії стала армія франків, яка набула закінченого вигляду у VIII ст. за часів Карла Великого. Хрестові походи XI–XIII ст. вплинули на всю історію християнської середньовічної Європи у військовій сфері. Також прослідковується взаємопроникнення науки, технологій і військового мистецтва між Сходом та Заходом: «У цей час відбувалося активне запозичення західним військовим мистецтвом тактичних і стратегічних прийомів, деталей обладунків та озброєння з військового мистецтва інших народів, найчастіше – народів Сходу» [19, с. 132].

Серед військових робіт раннього середньовіччя можна згадати теоретичну працю «Стратегікон», в якій викладені методи підготовки військ, ведення війни та бою й здійснено аналіз праць з різних військових питань античних авторів, де наведені «основні принципи для охочих присвятити себе військовій службі» [21]. Авторство цієї праці приписували імператору Візантії Маврикію. У «Стратегіконі» докладно розглядаються питання організації, озброєння й навчання військ, побудова бойового та похідного порядків, методи ведення бою, забезпечення бойової діяльності військ, особливості ведення війни різними народами. Це ставить на особливе місце принципи всебічної навченості військ і принцип науковості в підготовці війська. Новою стає ви-

мога не лише враховувати, але й використовувати бойовий досвід противника, вчитися в нього. Значна частина праці присвячена питанням діяльності полководця й середньовічному розвитку принципів єдиноначальності й лідерства [4, с. 285–378; 398]. У «Стратегіконі» Маврикій наголошував на важливості функції мотивації: «У мирний час дисципліну підтримують страх і покарання за проступки, під час військового походу воїнів робить більш слухняними надія на нагороди» [4, с. 152].

В епоху раннього Середньовіччя в Європі було уповільнення розвитку військово-теоретичної думки, яке було пов'язане з економічною, політичною й військовою роздрібленістю феодалних утворень. В епоху феодалізму, до утворення централізованих абсолютських держав, війни були обмежені за цілями й масштабами та велися нечисленними арміями. Не сприяло розвитку військового управління і тотальне панування релігійної ідеології з її реакційними догматами, коли найпоширенішим поясненням військових подій було те, що хід і результат війни зумовлені «Божественною волею», тобто розвиток військового управління мав зв'язок із теологічним поясненням військових подій до початку епохи Відродження. Крім цього, на той час розвивалась практика великих фортифікаційних робіт та спостерегався розвиток осадного мистецтва (підкопи, підземні ходи, завалювання рвів, влаштування пологих сходів на круті стіни, земляні мішки, «грецький вогонь», мости, влаштування гребель, застосування стінобитних машин, пороху для вибухів).

Взагалі, у Середньовіччі спостерігаються певні відмінності в принципі комплектування військового управління, комплектування й утримання армій між країнами Сходу та Заходу як носіїв різних цивілізацій. «На Сході принцип суворої військової дисципліни здобув величезну підтримку з боку релігії – за полководцем стояв авторитет Аллаха. Турки та сарацини виявляли більшу дисциплінованість та більше визнавали авторитет командувача, ніж це було у хрестоносців» [19, с. 237].

Одним з перших мислителів епохи Відродження, який звернув увагу на питання теорії військового мистецтва й вивчення історії війн і військового управління, був Нікколо Макіавеллі [7]. Відкидаючи теорію про божественне походження держави та армії, він вважав рушійною силою історії майнові інтереси, які лежать в основі боротьби між соціальними групами. За Макіавеллі, основа держави – це сила армії. В його праці «Державець» викладено принципи управління державою й армією, але для нас більш цікавим став трактат «Про воєнне мистецтво» [8]. Він дав аналіз стану військово-теоретичної думки тогочасної епохи, правила ведення війни та намагався сформулювати закономірності розвитку військового управління, висловивши чимало нових ідей. Макіавеллі дає поради щодо зміни принципу комплектування війська, а саме – виступає проти практики найманих військ і висуває ідею

постійного війська міліцейського типу. За Макіавеллі (твір «Державець»), міліцейський тип комплектування війська означає залучення громадян на військовій службі, які у своєму повсякденному житті займаються приватними справами, але на випадок війни залучаються до військової служби. Мобілізація широкого кола людей з різних соціальних верств дозволяла швидко створити велике військо. Однак, за таким типом комплектування, військо не може мати високого рівня навченості, що може негативно вплинути на його бойову ефективність.

Аналізуючи праці Макіавеллі, можна прийти до висновку, що виникла необхідність обґрунтування абсолютиських монархій, які народжувались у той час, а автор виконував замовлення на обґрунтування нової форми державного управління, всіх підсистем держави й особливу увагу приділяв реформуванню військового управління. Необхідність реформ обґрунтовується появою лідера нової формації – монарха з абсолютною владою, якого й підносить Макіавеллі. Напевно, на той час його позиція була вірною, мабуть, і на сьогодні його теорія залишається актуальною.

На початку XVI ст. військове управління Західної Європи вийшло на новий рівень, виникли нові стратегічні об'єкти не тільки в армії та на флоті, а і також фортеці й порти, бази-магазини, сухопутні й морські комунікації, укріплені табори. Безперервно зростала роль маневрування військ на театрі війни (удосконалювалась теорія «маневреної» стратегії). На той час деякі теоретики намагалися чітко сформулювати методи військового управління, тому і з'явилися гасла з вимогами роз'яснити, «коли потрібно вступати в бій і в яких випадках утриматися від нього» [21, с. 198]. Принципи військового мистецтва в арміях феодально-абсолютиських держав було викладено в працях А. Тюренна, Р. Монтекукколі, Є. Савойського та інших авторів. [21].

Це був час активного звернення до вогнепальної зброї, тому процес модернізації військового управління розглядали саме в контексті її використання. Цей процес розпочав свого часу Макіавеллі, а продовжив нідерландський інтелектуал Юст Ліпсій. Ліпсій, учитель реформатора тих часів Моріца Оранського, прищепив молодому Оранському інтерес до античної військової спадщини на основі своєї праці «Про Римське військо» [22, с. 58]. Юст Ліпсій підготував і видав фундаментальну працю «Громадянська наука», п'ята книга якої («Про військову мудрість») була присвячена теорії військового мистецтва. Саме тут він оприлюднив важливі ідеї щодо військової дисципліни [22, с. 148].

Слід зазначити, що військові реформи Оранського були б неможливими без економічного процвітання Республіки Сполучених Провінцій (Нідерланди), без великих надходжень до бюджету країни від зовнішньої та внутрішньої торгівлі, промисловості, сільського господарства й риболовства. Економічне

піднесення країни супроводжувалось звільненням наукової думки від релігійних догм, сприяло становленню нової науки й мистецтва. Оранський, обґрунтовуючи реформи військової справи, постійно досліджував праці філософів Стародавньої Греції та Риму. Його звернення до античного військового мистецтва відбулося на тлі піднесення бойового значення піхоти й зменшення ролі важко озброєної кінноти з причини поширення вогнепальної зброї в пізньосередньовічній Європі. Взагалі, його реформи надали нового значення принципу військової дисципліни й принципу комплектування в армійському повсякденні нідерландських збройних сил. Оранський добре засвоїв думку Вегетія: «Почуття честі робить воїна, заважає йому втікати, почуття обов'язку робить його переможцем» [5, с. 201]. Отже, патріотизм воїнів сприяє військовій дисципліні на полі бою і в мирний час. Виділивши цей елемент античної військової традиції й застосувавши його у своїй практичній діяльності військового реформатора, Оранський виявився більш прогресивним, ніж Макіавеллі та Ліпсій, і зв'язав два важливіших принципи військового управління: принцип високої військової дисципліни й морально-психологічний принцип. Удосконалення військового управління Оранським уважно вивчалось такими відомими істориками військового мистецтва, як Г. Дельбрюк [23], а також українським науковцем Г. Гордієнко [24]. Наприклад, Г. Дельбрюк у «Історії військового мистецтва» писав про внесок Оранського в розвиток тактики піхоти: «...слід уважати переломним кроком в історії піхоти» [23, с. 308]. Значення Оранського як військового реформатора й інтерпретатора античного військового мистецтва полягає в тому, що «він не імітував римську тактику, а по-новому застосував ті елементи, які відповідали рівню озброєнь раннього Нового часу» [24, с. 200], тобто він поглибив принцип всебічної навченості війська.

Підбиваючи підсумки розвитку військового управління в Середньовіччі, треба сказати, що військова теорія зміюється за рахунок розвитку техніки і зброї. За більш ніж тисячолітній період Середньовіччя військова організація та воєнне мистецтво зазнали суттєвих змін і подолали значний шлях розвитку. На початку доби Середньовіччя військова організація більшості країн Європи являла собою племінні ополчення з провідною роллю піхоти з вільних общинників та глибокими фалангоподібними бойовими порядками. З появою варварських королівств з більш-менш сталими кордонами загальні потреби оборони стимулювала переважний розвиток кінноти, у першу чергу – важкої. З розвитком феодальних відносин рицарська кіннота посіла головне місце в складі збройних сил, набула сталих врядувань і виробила своєрідну стратегію й тактику бойових дій. З розвитком озброєнь, зокрема появою вогнепальної зброї, знову значно зросла питома вага піхоти. З формуванням абсолю-

тистських монархій спостерігались занепад феодальних ополчень і поширення найманства як головного засобу формування збройних сил. Бойові порядки стали базуватись на сполученні стрільців і піхоти з вогнепальною зброєю, тоді як кіннота зазвичай стала виконувати допоміжні функції. З'явився й швидко набув поширення новий вид військ – артилерія. Наприкінці Середньовіччя зароджуються процеси, які в цілому визначили напрями розвитку військового мистецтва у наступний час.

На нашу думку, не можна погодитись з деякими вітчизняними науковцями, які розглядають військове мистецтво Середньовіччя як таке, що перебувало в застойному стані. Таким прикладом є науковий доробок В. П. Варакути [17], Д. В. Веденєєва, О. А. Гавриленка, С. О. Кубіцького [21], які стверджували, що, «незважаючи на значну кількість війн, що мали місце у Середньовіччя, за винятком Візантійської імперії, до XVI ст., військова теорія управління значного розвитку не отримала» [17, с. 95]. Автор статті вважає, що це питання повинне розглядатись у філософському контексті, що і дає можливість розширити горизонти бачення його генези й історичну трансформацію поглядів на військове мистецтво.

Згідно з логікою викладення фактичного матеріалу цієї статті, ми стверджуємо, що основні положення військового управління були закладені ще в Стародавньому Світі. Великий внесок в цю справу внесли теретики Стародавнього Китаю (нагадуємо, що особливу увагу вони звертали на ведення війни не військовими методами, підкреслюючи роль дипломатії). У свою чергу, греки та римляни вперше почали обґрунтовувати військове мистецтво з точки зору розвитку науки того часу (переднауки). Говорячи про період Середньовіччя, зазначимо, що розвиток принципів військового управління спирався на розвиток зброї та науки того часу (порох, вогнепальна зброя, розвиток навігації й картографії тощо), на аналіз досвіду попередніх поколінь (обмін військовими технологіями між Сходом і Заходом). Також у цей час на розвиток військового управління впливав процес формування основ абсолютних монархій, які корінним чином змінили стратегію й тактику військового управління. Відбулась трансформація принципів комплектування війська – від війська рабів і найманців до війська міліцейського типу.

Висновки. Підводячи підсумки щодо зародження й розвитку законів, принципів, функцій та методів військового управління ми приходимо до висновку, що їх рівень відображав досягнутий стан військових знань, накопичених у період від стародавніх часів до часів Модерну. На нашу думку, вони єдині для всіх етапів становлення військового управління, але зазнають змін у змісті за рахунок розвитку військових технологій, зброї, загального стану військової науки.

Отримані нами в результаті аналізу наукових джерел характеристики принципів військового управління історично набувають свого нового змісту й перебувають у постійному розвитку. З часом деякі принципи виходять на перший план, інші стають другорядними, ці трансформації не є остаточними. Перелік принципів військового управління і їх сутнісні характеристики постійно збагачуються й перебувають у динаміці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сун-Цзи. Мистецтво війни. Київ: Видавничий союз Андронум, 2021. 67 с.
2. У-Цзи. Трактат про воєнне мистецтво. Київ: Арій, 2023. 176 с.
3. Скржинська М. В. Ксенофонт. Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ: Наукова думка, Т. 5: Кон – Кю., 2009. 560 с.
4. Плахонін А. Г. Маврикий, Флавій, Тиберій. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла – Мі. Київ: В – во «Наукова думка», 2009. 790 с.
5. Milner N. P. (tr.): Vegetius: Epitome of Military Science. Translated with Notes and Introduction. (Translated texts for Historians, 16.). *Liverpool: Liverpool University Press*, 1993. Pp. xxx+152.
6. Коваль А. Перший тріумвірат: процес утворення та початковий етап діяльності. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*. 2016. Вип. 38. С. 166–179.
7. Макіавеллі Н. Державець. Електронна книга. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/derzhavets/> (2019) (дата звернення: 30. 02. 2023 р.).
8. Макіавеллі Н. Про воєнне мистецтво. Електронна книга. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/pro-vijs-kove-mistectvo.html> (2021). (дата звернення: 30. 02. 2023 р.).
9. Поликашин В. С., Поляков С. Ю. Основи управління і прийняття рішень у військовій справі: навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2003. 120 с.
10. Поликашин В. С., Поляков С. Ю., Поликашин О. В. Обоснование основных категорий военного менеджмента. *Системи управління, навігації та зв'язку. Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 4 (20). С. 153–159.
11. Требін М. П. Войны XXI века. Москва: АСТ; Минск: Харвест, 2005. 608 с.
12. Требін М. П. Армія та суспільство: соціально-філософський аналіз взаємодії в умовах трансформації: монографія. Харків: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2004. 404 с.
13. Тищенко М. М., Богущкий В. В., Григоренко Є. І. Військова адміністрація: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 172 с.
14. Мельник С. Ю. Принципи військового управління: Адміністративно-правовий аспект. *Загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал «Підприємництво, господарство і право»*. 2019. № 7. 104–107 с.
15. Поляков С. Ю. Основи військового управління: навч. посіб. Харків: НУ ЮАУ, 2014. 240 с.

16. Коростильов Г. Л. Філософський аналіз військово-технічної революції XXI століття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2021. № 64. С. 53–59.
17. Варакута В. П. Історія війн та воєнного мистецтва. Харків: Акад. ВВ МВС України, 2012. 555 с.
18. Sextus Julius Frontinus. *Strategematicon libri III*. URL: <https://www.wikiwand.com/uk>. (дата звернення: 06.03.2023).
19. Василюк О. Д. Схід і діалог цивілізацій. Київ: Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2012. 436 с.
20. Войтович Л., Голубко В. Історія війн і військового мистецтва: у 3-х т. Т. 2 (початок XVI – початок XX ст.). Харків: Фоліо, 2018. 976 с.
21. Веденєєв Д. В., Гавриленко О. А., Кубіцький С. О. та ін. Еволюція воєнного мистецтва: посібник. Нац. акад. СБУ. Київ: Ч. 1–2. 2017. 276 с.
22. Sommer Urs A. *Zur militärischen Metaphorik im Stoizismus*. Bern: EMB/BBL, 2002. 40 s.
23. Дейвіс Н. Європа: Історія. 2-ге видання. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
24. Гордієнко Г. М. Військова Реформа Моріца Оранцького як рецепція елементів античного військового мистецтва. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2021. Том 32 (71). №3. С. 200–207.

REFERENCES

1. Sun-Tszy, (2021). *Mystetstvo viiny*. Kyiv: Vydavnychyi soiuz Andronum [in Ukrainian].
2. U-Tszy, (2023). *Traktat pro voienne mystetstvo*. Kyiv: Arii [in Ukrainian].
3. Skrzhyńska, M. V.(2009). *Ksenofont. Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t*. Kyiv: Naukova dumka, T. 5: Kon – Kiu [in Ukrainian].
4. Plakhonin, A. H. (2009). *Mavrykyi, Flavii, Tyberii. Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 6: La – Mi*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
5. Milner, N. P. (1993.) (tr.): *Vegetius: Epitome of Military Science. Translated with Notes and Introduction. (Translated texts for Historians, 16.)*. Liverpool: Liverpool University Press. Pp. xxx+152.
6. Koval, A. (2016). *Pershyi triumvirat: protses utvorennia ta pochatkovyi etap diialnosti. Problemy humanitarnykh nauk. Serii: Istoriiia – Problems of humanities. Series: History, 38, 166–179* [in Ukrainian].
7. Makiavelli, N. (2019) *Derzhavets*. Elektronna knyha. URL:<https://knigogo.com.ua/chitati-online/derzhavets/> [in Ukrainian].
8. Makiavelli, N. (2021). *Pro voienne mystetstvo*. Elektronna knyha. URL:<https://www.yakaboo.ua/ua/pro-vijs-kove-mistectvo.html/> [in Ukrainian].
9. Polikashyn, V. S., Poliakov, S. Yu. (2003). *Osnovy upravlinnia i pryiniattia rishen u viiskovii spravi: Navch. posib*. Kharkiv: Nats. Yuryd. akad. Ukrainy [in Ukrainian].

10. Polykashyn, V. S., Poliakov, S. Yu., Polykashyn, O. V. (2011). Obosnovanye osnovnykh katehoryi voennoho menezhmenta. *Systemy upravlinnia, navihatsii ta zv'iazku. Zbirnyk naukovykh prats – Control, Navigation and Communication Systems. Academic Journal*, 4 (20), 153–159 [in Ukrainian].
11. Trebyn, M. P. (2005). Voinu, XXI veka. Moskva: AST; Mynsk: Kharvest [in Ukrainian].
12. Trebin, M. P. (2004). Armiia ta suspilstvo: sotsialno-filosofskyi analiz vzaiemodii v umovakh transformatsii: monohrafiia. Kharkiv: Vydavnychiy Dim «INZHEK» [in Ukrainian].
13. Tyshchenko, M. M., Bohutskyi, V. V., Hryhorenko, Ye. I. (2014). Viiskova administratsiia: navch. posib. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
14. Melnyk, S. Yu. (2019). Pryntsypy viiskovoho upravlinnia: Administratyvno-pravovyi aspekt. *Zahalnoukrainskyi nauково-praktychnyi hospodarsko-pravovyi zhurnal «Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo» – The all-Ukrainian scientific and practical economic and legal journal «Entrepreneurship, Economy and Law»*, 7, 104–107 [in Ukrainian].
15. Poliakov, S. Yu. (2014). Osnovy viiskovoho upravlinnia: navch. posib. Kharkiv: NU YuAU [in Ukrainian].
16. Korostylov, H. L. (2021). Filozofskyi analiz viiskovo-tekhnichnoi revoliutsii KhKhI stolittia. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, seriia «Teoriia kultury i filozofii nauky» – The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Theory of Culture and Philosophy of Science»*, 64, 53–59 [in Ukrainian].
17. Varakuta, V. P. (2012). Istoriiia viin ta voiennoho mystetstva. Kharkiv: Akad. VV MVS Ukrainy [in Ukrainian].
18. Sextus Julius Frontinus. *Strategematicon libri III*. URL: <https://www.wikiwand.com/uk/> [in Ukrainian].
19. Vasyliuk, O. D. (2012). Skhid i dialoh tsyvilizatsii. Kyiv: In-t skhodoznavstva im. A. Yu. Krymskoho NANU [in Ukrainian].
20. Voitovych, L., Holubko, V. (2018). Istoriiia viin i viiskovoho mystetstva: u 3-kh t. T. 2 (pochatok KhVI – pochatok KhKh st.). Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
21. Viedenieiev, D. V., Havrylenko, O. A., Kubitskyi, S. O. etc. (2017). Evoliutsiia voiennoho mystetstva: posibnyk. Nats. akad. SBU. Kyiv: Ch. 1–2. 2017 [in Ukrainian].
22. Sommer, Urs A. (2002). *Zur militärischen Metaphorik im Stoizismus*. Bern: EMB/BBL.
23. Deivis, N. (2001). Yevropa: Istoriiia. 2-he vydannia. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy» [in Ukrainian].
24. Hordiienko, H. M. (2021). Viiskova Reforma Moritsa Orantskoho yak retseptsiiia elementiv antychnoho viiskovoho mystetstva. *Vcheni zapysky Tavriiskoho Natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Istorychni nauky – Academic notes of the V. I. Vernadskyi Tavri National University. Series: Historical sciences*, 32 (71), 3, 200–207 [in Ukrainian].

Korostylov Hennadii, Postgraduate of the Department of Philosophy of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine

**GENESIS OF THE MILITARY MANAGEMENT PRINCIPLES
IN THE PRE-MODERN PERIOD: PHILOSOPHICAL–
COMPARATIVE ANALYSIS**

The article is devoted to the philosophical analysis of the thousand-year development of military science, its strategy and tactics, the development of military management and its principles, functions, from ancient times to modern times. The author emphasizes that in the development of military management, the main principles of military management are reformatted – some become the most important, others lose their importance and take a back seat.

Key words: *philosophy of military management, principles, functions and methods of military management, military affairs, technology, military art.*

